

Foto: Pim Hans, GPO

Israels förste premiärminister David Ben-Gurion var född i Europa och invandrade 1906 till det dåvarande Palestina. Till vänster Moshe Dayan och till höger Shimon Peres.

Trots alla problem skapades ett folk och ett land

Sedan staten Israels bildande 1948 har den judiska befolkningen tiodubblats. I olika invandringsvågor har judar från olika delar av världen återvänt till Israel. Fortfarande är de ashkenaziska judarna överrepresenterade i politik och näringsliv. Men mångfalden har ökat otroligt mycket sedan 1948 och i armén är de nationalreligiösa officerarna idag en majoritet.

Staten Israel är idag hem för en pluralitet av världens judar. Av landets drygt 9.3 miljoner medborgare är nästan 75 procent judar, det vill säga omkring 6.8 miljoner. Landets inrikesministerium definierar judiskhet enligt judisk religiös lag: alla som är födda av en judisk mor, eller som har konverterat i enlighet med judisk religiös lag. Alla som har minst en judisk mor- eller farförälder omfattas dock av Israels lag om återvändande, som ger dem rätt till israeliskt medborgarskap. Detta är förklaringen till de omkring 300 000 israeliska medborgare som har judiskt påbrå men som ändå inte betraktas som judar av inrikesministeriet.

En nationell pånyttfödelse

När staten Israel utropade sin självständighet 1948 bodde

det dock bara lite mer än 600 000 judar i landet, alltså mindre än en tiondel av dagens antal. Många av dem var dessutom nyinvandrade, en blandning av judiska flyktingar och sionistiska pionjärer. Innan den sionistiska rörelsen tog form i slutet av 1800-talet bodde det bara knappt 25 000 judar i landet.

Denna judiska ursprungsbefolkning brukar kallas för *hayishuv hayashan*, ”den gamla bosättningen”, och bestod nästan uteslutande av djupt religiösa judar som försörjde sig på *chaluka*, allmosor, som samlades in av judar i diasporan (försörjningen). De hade mycket gamla anor i det heliga landet, i vissa fall hela vägen tillbaka till det andra Tempelns tid.

I mitten/slutet av 1800-talet började dock judar från

framförallt Öst- och Centraleuropa invandra till "Palestina", som landet ofta kallades i folkmun (även om det egentligen utgjorde en del av det ottomanska riket och aldrig formellt hade givits detta namn). Denna nyinvandrade grupp började så småningom kalla sig för *hayishuv hachadash*, "den nya bosättningen", *hayishuv haivri*, "den hebreiska bosättningen", eller kort och gott *hayishuv*, "bosättningen". Till skillnad från den judiska ursprungsbefolkningen var de nya judiska invandrarna politiskt aktiva. De strävade efter att förverkliga den urgamla messianska drömmen om en nationell pånyttfödelse i det judiska folkets historiska hemland genom att egenhändigt bygga upp det – men utan att invänta Messias. Detta skapade omedelbart konflikter med den djupt religiösa judiska ursprungsbefolkningen som menade att judar inte får "framtinga ändens tid" genom politisk aktivism.

En "protostat" växer fram

Den judiska invandringen till det heliga landet mellan slutet av 1800-talet och andra världskrigets utbrott 1939 skedde i fem olika vågor. Invandrarna bosatte sig oftast inte i de fyra judiska heliga städerna (Jerusalem, Hebron, Tiberias och Safed) där den judiska befolkningen traditionellt hade varit koncentrerad, utan etablerade istället nya samhällen och jordbrukskollektiv. En överväldigande majoritet av invandrarna kom alltså från Öst- och Centraleuropa, där en majoritet av världens judar då bodde. Dessa judar brukar kallas för ashkenaziska judar, ett namn som ursprungligen kommer från 1 Mosebok 10:3. De härstammar från den judiska befolkningen som bodde i romarriket, inklusive det heliga landet, och som under århundradena därefter hade flyttat norr- och österut i Europa.

Invandrarna från Östeuropa växte sig snabbt talrikare än den gamla judiska ursprungsbefolkningen. De satte en helt ny prägel på det judiska samhället i det heliga landet: de återupplivade hebreiskan som modernt talspråk, grundade politiska partier, fackförbund, kulturinstitutioner, skolor, sjukhus, självförsvarsgrupper och allt annat som ett samhälle behöver för att kunna överleva. Vid andra världskrigets slut utgjorde *hayishuv hachadash* en sorts "protostat", en i stora delar autonom politisk entitet som bara väntade på att få bli erkänd som en självständig stat.

När staten Israel utropade självständighet den 14 maj 1948 hade alltså sekulära, ashkenaziska judar från Östeuropa satt sin prägel på det judiska samhället i det heliga landet i över ett halvsekel. Den strängt religiösa (ultraortodoxa) befolkningen utgjorde bara en liten minoritet och strävade efter att i möjligaste mån bevara sin autonomi, samtidigt som den ville minimera sin politiska inblandning i den nya judiska staten. En ännu mindre minoritet, som sedermera kom att kallas för nationalreligiösa, försökte utgöra en bro mellan Israels religiösa och sekulära

Judiska flyktingar från Yemen 1950

Foto: Pim Hans, GPO

judiska befolkning. De var både religiöst observanta och övertygade sionister.

Israel blev en smältdegel

Kriget som genast bröt ut efter självständighetsdeklarationen skapade massiva omvälvningar i Mellanöstern och Nordafrika, där det sammanlagt bodde över en miljon judar. I flera länder fördrevs judarna nästan över en natt och många av dem flydde då till Israel. Den nyvunna självständigheten innebar dessutom att Israels gränser öppnades för de europeiska Förintelseöverlevarna som hade förhindrats från att invandra till det heliga landet under mandatperiodens sista år. När självständighetskriget slutade i vapenstillestånd 1949 hade därför Israels judiska befolkning nästan fördubblats.

Judarna som kom från Mellanöstern och Nordafrika hade dock en helt annan historisk bakgrund än Israels övervägande ashkenaziska befolkning. De var dels orientaliska judar från bland annat Irak, vars anor går ända tillbaka till den babyloniska fångenskapen för 2 600 år sedan, och dels sefardiska judar, det vill säga ättlingar till den anrika judiska befolkningen som fördrevs från Spanien 1492 och som sedan hade bosatt sig i främst Nordafrika, Balkan och Turkiet. De orientaliska judarna hade ofta arabiska som modersmål, medan många sefardiska judar fortfarande talade ladino, en judisk dialekt som de hade fört med sig från Spanien (hebreiska: *Sfarad*). Dessutom var de starkt religiöst traditionella. De hade en annan kultur, andra matvanor och en annan liturgi än de ashkenaziska judarna.

Staten Israel blev en smältdegel för alla dessa olika judiska grupper, men omstöpningsen skedde i stor utsträckning på de sekulära ashkenaziska judarnas villkor. De ville skapa "nya judar", självsäkra och orädda, som lämnat diasporans vidskepligheter och ängslighet bakom sig. Hebreiskan övertog snabbt alla andra språk som flyktingarna talade, och sekularism uppmuntrades, liksom även namnbyte till hebreiska namn.

Trots att de orientaliska och sefardiska judarna ganska snabbt blev en majoritet i Israel fortsatte de ashkenaziska

I slutet av 1970-talet började Israel organisera djärva evakueringsoperationer för judarna från Etiopien. Sammanlagt flydde över 80 000 judar till Israel de följande årtiondena

judar att dominera alla samhällshierarkier. Det var inte förrän 1977 som det tidigare helt dominerande arbetarpartiet, en ashkenazisk bastion, förlorade sitt första val, en händelse som chockade stora delar av landets elit. Istället vann det liberala nationalistpartiet Likud, vars partiledare Menachem Begin visserligen också var en sekulär ashkenazisk jude, men vars väljarbas till stor del utgjordes av orientaliska och sefardiska judar.

Etiopiska och ryska judar

Den judiska invandringen till Israel fortsatte sedan i ett lite lugnare tempo efter den massiva flyktingvågen från Mellanöstern och Nordafrika på slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Nästa stora flyktingvåg kom i slutet av 1970-talet när tusentals judar från Etiopien började fly från krig och svält på Afrikas horn. Denna unika judiska folkgrupp, som kallar sig Beta Israel, hade utvecklats i nästan total isolation i över 2 000 år, utan kontakt med andra judar. Detta gjorde att delar av Israels chefsrabbinat ifrågasatte om de etiopiska judarna överhuvudtaget var att betrakta som judar. 1977 beslutade dock Israels regering att de omfattades av lagen om återvändande och började organisera djärva evakueringsoperationer. Sammanlagt över 80 000 etiopiska judar flydde till Israel under följande årtionden, där de sedan behövde genomgå en symbolisk konvertering för att registreras som judar av inrikesministeriet.

Nästa stora invandringsvåg kom när Sovjetunionen kollapsade i början av 1990-talet, då ytterligare nästan en miljon människor invandrade till Israel. Årtionden av kommunistiskt förtryck och tvångsassimilering hade medfört att många sovjetjudar hade gift sig med ickejudar. Nästan en tredjedel av de som invandrade till Israel betraktades därför inte som judar av inrikesministeriet. Israels chefsrabbinat såg inga förmildrande omständigheter med denna invandringsvåg som man hade gjort med de etiopiska judarna och vidhöll därför att alla som inte hade en judisk mor behövde genomgå en formell konversion. Bara en liten minoritet av dem valde dock att

konvertera, vilket resulterade i att det idag finns omkring 300 000 israeliska medborgare med judiskt påbrå som inte betraktas som judar av inrikesministeriet.

Det ashkenaziska etablissemangen

Integrationen av alla dessa flyktingar och invandrare har förstås varit en stor utmaning för Israel. Saken försvårades av att det sekulära, socialistiska, ashkenaziska etablissemangen uppvisade en tydlig partiskhet och gynnade den egna gruppen på bekostnad av religiösa, sefardiska och mizrachiska judar. Spåren av denna orättvisa är fortfarande synliga i det israeliska samhället, där sekulära ashkenazer alltså är överrepresenterade i politik och näringsliv.

Samtidigt har mångfalden ökat otroligt mycket sedan Israel utropade sin självständighet för snart 73 år sedan. I armén, som tidigare var en sekulär bastion, utgör exempelvis de nationalreligiösa officerarna idag en majoritet. Liksom i andra moderna västländer är det nu främst meritokrati som styr arbetsmarknaden, vilket särskilt märks inom den högteknologiska sektorn. Idag framhårdar strukturella orättvisor främst i integrationen av stora flyktinggrupper från lågutvecklade länder. Det tar ofta en generation innan nykomlingarna finner sig till rätta och kan konkurrera på lika villkor som sina infödda grannar.

Minnet av diasporan försvagas

1931 bodde det knappt 175 000 judar i det som sedermera blev staten Israel, varav bara 42 procent var födda i landet. Idag, 90 år senare, bor det 6.8 miljoner judar i Israel, och av dem är hela 78 procent födda i landet. Minnet av det judiska livet i diasporan har därmed försvagats kraftigt, liksom det tidigare starka behovet av att markera en åtskillnad mellan det gamla och det nya. Istället har kulturarvet från diasporan blivit viktigare att bevara. Samtidigt har en mer naturlig israelisk identitet vuxit fram ur den kulturella smältdegeln, vilket sammanfattades i Arik Einsteins och Miki Gavri-elovs sång *Shir Hashayarah* ("konvoysången") 1993:

*Vi kom från getton och läger
Till öknen och träskan
Från arabländerna, Ryssland och Polen
Kom vi och tände ljusen i Dimona och Degania*

*Och från hela diasporan
Och trots alla problem
Skapades ett folk och ett land
Och ett slumrande språk började vakna och talas
Vi omges av storm, svårigheter och sorg
Men det finns skäl att vara lycklig:
Än finns det mod, än finns det kraft*

Paul Widén
Jerusalem